

РОСІЙСЬКА АГЕНТУРА ВПЛИВУ В УКРАЇНІ: РУЙНАЦІЯ ОБОРОННО-БЕЗПЕКОВОГО СЕКТОРУ

З часів колапсу СРСР і здобуття колишніми радянськими республіками незалежності в Росії було сформовано доктрину «зон впливу» – по аналогії з радянською доктриною обмеженого суверенітету для країн комуністичного табору. Відповідно до цієї доктрини Україна повинна була лишатися в зоні впливу РФ. За президентства Бориса Єльцина реалізація цієї доктрини мала відносно м'який характер переважно економічного тиску, боргового шантажу. Низькі ціни на нафту, а також дві чеченські кампанії на Північному Кавказі звузили можливості Росії реінкорпорувати Україну та інші нові незалежні держави в СРСР 2.0, яким мав стати СНД. З приходом до влади Володимира Путіна та зростанням цін на нафту і доходів від експорту вуглеводнів дії в цьому напрямі стали системними й жорсткими.

Нові проєкти реінтеграції пострадянського простору – Єдиний економічний простір, Євразійський економічний союз, Митний союз – були лише новими обгортками ідеї СРСР 2.0. Спроби вибрати інший геополітичний вектор – інтеграцію в НАТО та ЄС – жорстко припинилися. Прикладом є агресія РФ проти Грузії 2008 року і триваюча з 2014 року агресія проти України.

Криптовійна

Фактично гібридна війна РФ проти України почалася не 2014 року, а значно раніше, і мала вигляд криптовалійної, тобто прихованої війни з використанням невійськового інструментарію. 20 лютого 2014 року відбулася трансформація цієї війни в «гарячу фазу» із застосуванням силового компонента – окупації Криму «зеленими чоловічками».

До цього проти України велася координована з єдиного центру криптовалійна, основними інструментами якої були:

- формування залежності українських стратегічних підприємств від російської сировини чи комплектуючих для виробництва;
- впровадження технологій виробництва з обов'язковою прив'язкою до російського постачальника;
- формування залежності окремих підприємств від російського капіталу через надання кредитів та інших фінансових інструментів;
- входження російського капіталу в українські підприємства стратегічного значення з подал шим їх скуповуванням;

– впровадження російського програмного забезпечення та/або корпоративних ІТ-сервісів із хмарними технологіями;

– скуповування державних боргових паперів і концентрація державних боргів у російських суб'єктів;

– отримання комерційної та інших видів конфіденційної інформації про діяльність підприємств;

– цілеспрямовані дії на доведення до банкрутства стратегічних і бюджетоутворюючих підприємств;

– запровадження санкцій та обмежень щодо українських підприємств на російському ринку;

– введення прямої агентури та агентів впливу в керівні органи стратегічних державних компаній, центральні органи виконавчої влади та сектор національної безпеки і оборони.

Останній інструмент є найбільш типовою діяльністю Росії на українському напрямку впродовж усього періоду після колапсу СРСР. Мета такої активності – опосередковано, через зусилля агентури впливу, зсередити трансформувати корпоративні та державні стратегії у тому чи

іншому секторі економіки, безпеки та оборони на користь Росії. На сучасному етапі, після зміни влади в Україні 2019-го, як і на початку 2010-х років із приходом до влади Віктора Януковича, Росія мобілізує зсередини України спротив курсу на її інтеграцію до НАТО, використовуючи агентуру впливу.

Агенти впливу – це особи, які використовують своє становище у суспільстві, можливості, владу й авторитет для просування інтересів іноземної держави, але діють у такий спосіб, щоб не демаскувати цієї держави. Саме їхні дії зумовлюють неготовність держави – жертви агресії у критичний момент організувати зовнішню оборону проти прямої агресії та чинити системний опір різним видам гібридних агресій начебто зсередини країни. Завданнями російської агентури впливу в Україні є створення прихованої системи «управління» владою та трансформація суспільної думки і настроїв на користь Росії.

Слід зазначити, що контингентом особливої уваги російських спецслужб були військовослужбовці Збройних Сил та інших силових структур України. Збір інформації щодо військовослужбовців ВМС України, підрозділів сухопутних і повітряних сил ЗС України, дислокованих у Криму, практично розпочався ще з 1992 року. У «Зверненні до народних депутатів України депутатської групи «Державність» у зв'язку з розглядом Верховною Радою України законопроектів, що стосуються Автономної Республіки Крим, оборони й безпеки України» 1996 року наголошувалося: *«Головним методом агентурної роботи ГРУ та ФСБ стало вживлення своєї агентури до лав офіцерів, які повертались до України після розвалу Радянської Армії, а також вербування військовослужбовців, які залишились та залишаються служити на українській території... Найбільш сприятливі умови для агентурної роботи російських спецслужб склалися на території Кримського півострова. Цей регіон виявився єдиним місцем за межами Росії, де ГРУ отримало можливість працювати відкрито на легальній основі, спираючись на розвідувальні структури Чорноморського флоту, який знаходився нібито у спільному російськоукраїнському підпорядкуванні... В цілому робота російських спецслужб у Криму була значно полегшена наявністю агентури центрального апарату КДБ, яка, в силу специфічного регіону (наявність великої кількості партійних та державних дач, санаторіїв, будинків відпочинку і т. ін.), не підпорядковувалась і не була відома місцевим органам держбезпеки, які перейшли у подальшому під юрисдикцію України».*

Паралельно формувалася потужна агентура впливу на вищих щаблях влади. Цей процес досягнув кульмінації з приходом до влади Януковича, кадрова політика якого сприяла руху агентів впливу на владний Олімп. Надання преференцій через існуючі або спеціально ініційовані бізнес-проекти політикам високого рівня, які приховано просувають ідеї та патронують проекти, вигідні РФ у контексті здійснення нею криптовійни проти України, стало механізмом формування «п'ятої колони».

Як показує досвід України та Європи, корупціогенні схеми є найефективнішими для формування агентури впливу. Російський опозиціонер Гаррі Каспаров дав влучні характеристики сучасній політиці Кремля: «Європі не вдалось експортувати демократію в Росію. Зате Путіну вдалось експортувати в Європу корупцію», «Найбільший експорт Росії – це не газ чи нафта, а корупція». І ця корупція сприяє формуванню агентури впливу. В Європі цьому служать проекти російських газових потоків – «Північного потоку», «Північного потоку-2». Непрозорі корупціогенні схе-

ми на кшталт Eural Trans Gaz, RosUkrEnergo були небезспішно імплементовані Кремлем в Україні на початку 2000-х в обмін на відмову від курсу Києва на членство в НАТО та ЄС. Проте це спрацювало лише до певної міри. Помаранчева Революція 2004 року внесла свої корективи, курс на членство в НАТО та ЄС було відновлено. Його було знову перервано 2010 року після приходу до влади Віктора Януковича. Але у 2014 році Революція Гідності відновила статус-кво. Нині, після виборів 2019 року і приходу до влади Володимира Зеленського та його політично аморфного угруповання популістсько-сервільного типу, Росія робить черговий рестарт спроби знищити Україну методами криптовійни, використовуючи і агентуру російських спецслужб, яку мало зачепила контррозвідувальна діяльність періоду 2014–2019 років, і агентуру впливу.

Агентура російського впливу

Агентура впливу належить до найнеефективніших і найскладніших для виявлення способів впливу на противника. У своєму середовищі та у суспільстві агент впливу сприймається як лояльний громадянин. Той факт, що його погляди, які він висловлює у приватному житті або публічно, інколи збігаються з політичною лінією та пропагандистськими зусиллями іноземної держави, зазвичай оцінюється як випадковість. Натомість шкода, заподіяна агентом впливу, може бути значною, особливо якщо він є високопосадовцем чи визнаним авторитетом.

У зв'язку з буремними подіями початку російсько-української війни та повною зміною керівництва у секторі національної безпеки та оборони ми можемо зробити обґрунтовані висновки щодо високої ймовірності широкого залучення російських агентів впливу до вищого державного керівництва і доведення України до неспроможності чинити опір агресії.

Операції з використанням агентури впливу належать до заходів стратегічного рівня і розраховані на роки або навіть десятиліття, оскільки формування колективної свідомості суспільства іноді потребує вимирання цілого покоління. Це відсилає нас до трьох російських спецоперацій стратегічного рівня – «Позаблоковість», «Федералізація» та «Народовладдя». Спецоперація «Позаблоковість» увінчалась успіхом 2010 року за президентства Віктора Януковича, коли був ухвалений закон про засади внутрішньої і зовнішньої політики, яким було проголошено та закріплено позаблоковість України. На основі цього було зроблено кроки, спрямовані на руйнацію оборонного потенціалу України, дезорганізацію ЗСУ та сектору національної безпеки.

Задовго до початку російсько-української війни в Україні формувалося уявлення про росіян як про «братній народ», війна з яким, по суті, неможлива насамперед через спільні цінності й особливі відносини. Історично так склалося, що і в арміях обох держав служили офіцери, які свого часу спільно навчалися в тих самих військових навчальних закладах, були друзями і навіть родичами. Серед особового складу Збройних Сил України на початку силової стадії розвитку конфлікту також не було психологічної готовності застосовувати зброю. Усвідомлення, що російська армія є ворожою армією, яка знищить українців, прийшло лише після прямих обстрілів місць дислокації частин ЗСУ з території РФ влітку 2014 року. Тож констатуємо, що російські агенти впливу у цій справі досягли свого результату.

А втеча керівників оборонного та безпекового секторів часів Януковича до Росії також фактично демаскує і їхню попередню діяльність, і саму Росію. Частково інформацію

про їхню діяльність було оприлюднено під час судового процесу проти колишнього президента Віктора Януковича, якого було заочно засуджено за державну зраду.

Неповний перелік ключових посадових осіб силових структур і відомств, котрі, як виглядає ретроспективно, були провідниками інтересів Росії та, за припущенням низки ЗМІ, її агентурою у владі та силових структурах України, виглядає так:

- голова адміністрації президента України Андрій Клюєв (під час президентства Януковича займав посади секретаря РНБО України, першого віцепрем'єр-міністра України, втік з України після Революції Гідності);

- перший заступник голови адміністрації президента України Андрій Портнов (з квітня 2010 року до кінця лютого 2014 року обіймав посади в адміністрації президента Віктора Януковича, втік з України, але повернувся після президентських і парламентських виборів 2019 року);

- голова Служби безпеки України, член РНБО України, генерал-майор Олександр Якименко (9 січня 2013 року – 24 лютого 2014 року, переховується в Росії);

- радник президента України генерал-полковник Ігор Калінін (з 9 січня 2013 року по 24 лютого 2014 року, до того обіймав посади голови Служби безпеки України, начальника Управління державної охорони України, втік до Росії);

- перший заступник голови СБУ, керівник Антитерористичного центру СБУ генерал-майор Володимир Тоцький (січень 2013 року – лютий 2014 року, втік до Росії);

- голова Служби зовнішньої розвідки України Григорій Ілляшов (18 червня 2010 року – 27 лютого 2014 року, втік з України);

- міністр оборони, член РНБО України, народний депутат України трьох скликань Павло Лебедєв (24 грудня 2012 року – 27 лютого 2014 року, втік до Росії);

- посол України в Білорусі віцеадмірал Михайло Єжель (2013–2015 роки, раніше при президентстві Януковича обіймав посади радника президента України – з лютого 2012 року по квітень 2013 року і міністра оборони України – з березня 2010 року по 8 лютого 2012 року);

- радник президента України Дмитро Саламагін (з грудня 2012 року по лютий 2014 року, раніше міністр оборони України, генеральний директор концерну «Укроборонпром», переховується в Росії);

- начальник Генерального штабу ЗС України адмірал Юрій Ільїн (лютий 2014 року, раніше командувач ВМС України у 2012–2014 роках, дезертир, колаборант, перейшов на бік Росії, перебуває в окупованому Криму);

- командувач ВМС України контр-адмірал Денис Березовський (березень 2014 року, раніше обіймав посаду заступника командувача ВМСУ з бойової підготовки – начальника управління бойової підготовки, дезертир, колаборант, перейшов на бік Росії, був призначений на посаду заступника командувача Чорноморського флоту РФ, з 2018 року – заступник командувача Тихоокеанського флоту РФ);

- перший заступник командувача ВМСУ – начальник Штабу контр-адмірал Дмитро Шакуро (колаборант, перейшов на бік Росії, в липні 2014 року був призначений на посаду заступника командувача Каспійської флотилії ВМС РФ);

- перший заступник командувача ВМСУ – начальник Севастопольського гарнізону віцеадмірал Сергій Єлісеєв (колаборант, перейшов на бік РФ після незаконної анексії Криму, призначений заступником командувача Балтійського флоту ВМФ РФ влітку 2014 року);

- міністр внутрішніх справ, член РНБО України генерал Віталій Захарченко (перебував на посаді з 7 листопада 2011 року по 21 лютого 2014 року, з лютого 2014 року переховується в Росії);

- заступник міністра МВС – начальник міліції громадської безпеки генерал-лейтенант Віктор Ратушняк (з березня 2010 року по березень 2014 року, втік до Росії);

- заступник начальника Головного управління – начальник міліції громадської безпеки ГУМВС України в Києві, полковник міліції Петро Федчук (з липня 2013 року по січень 2014 року, втік до Росії, служить у поліції МВС РФ).

Значна частина осіб із цього списку фігурують у кримінальній справі як організатори розстрілів на Майдані. **Розстріли на майдані у лютому 2014 року стали операцією ФСБ з подальшої хаотизації України з метою відволікти увагу влади і суспільства від початку операції з окупації Криму та Севастополя.** Сукупність і рівень державних посад, що їх обіймали перелічені вище особи, дозволяють зробити висновок, що Росія, готуючи агресію проти України, створила близьку до критичного масу агентури впливу, діяльність якої спричинила тимчасовий параліч влади, проте виявилася недостатньою для упокорення України, а лише сприяла захопленню частини її території (Крим, Севастополь, ОРДЛО).

Завчасна руйнація оборонного потенціалу України

За свідченнями учасників судового процесу у справі про державну зраду експрезидента України Віктора Януковича, руйнування ВМС України розпочалося після обрання його президентом. За свідченнями командувача ВМСУ адмірала Ігоря Тенюха, з приходом 2010 року до влади Януковича у Збройних Силах України стали проводити кадрову зачистку, починаючи з командувача Військово-Морських Сил, яким він був на той час. Через місяць після звільнення адмірала Тенюха було звільнено і заступника командувача ВМС України, що відповідав за війська берегової оборони, генерал-майора Олександра Островського, який відмовився підписати наказ про ліквідацію окремих елітних підрозділів берегової оборони ВМС, дислокованих у Криму. Після цього пішли заміни командирів батальйонів сил берегової оборони, командирів кораблів ВМСУ. Невипадково, що все це відбувалося саме в Криму та Севастополі. Проукраїнських офіцерів і командирів замінювали на проросійських. Змінювався й особовий склад частин ЗСУ в Криму. 14 жовтня 2013 року Військово-Морські Сили вже звітували про те, що жодного призовника немає, кораблі та судна укомплектовано контрактниками, причому переважно з Криму. Командувач Військово-Морських Сил України у 2014–2016 роках віцеадмірал Сергій Гайдук зауважує, що на початок періоду окупації Криму 80% особового складу ВМСУ були уродженцями Севастополя та АРК. З урахуванням російського інформаційно-пропагандистського домінування в Криму подібне рішення підготувало ґрунт для втрати Криму, оскільки максимально послабило сили можливої протидії окупації гібридного типу.

Згадані вище багаторічні системні напрацювання російських спецслужб та її місцевої агентури було ефективно використано Росією у 2014 році, коли настав час «Ч». Віцеадмірал Сергій Гайдук стверджує: «...багато було прикладів, коли командирам частин, наприклад командиру Феодосійського батальйону морської піхоти, відкритим текстом говорили: ти живеш за такою адресою, у тебе вдома дружина, дитина ходить у таку-то школу, чи ти не боїшся за свою сім'ю? Ухвали правильне рішення». «Правильне рі-

шення» означало перейти на бік Росії. Це дало потрібний агресору ефект. З урахуванням територіального принципу комплектування Збройних Сил України лише 3991 військовослужбовець із 13468 чоловік особового складу на території АРК залишився вірним присязі та не перейшов на бік ворога.

У 2017 році народний депутат України, координатор групи «Інформаційний спротив» Дмитро Тимчук (нині покійний) опублікував статистику кількості співробітників силових відомств України, які під час окупації Криму перейшли на бік РФ, а також тих, хто залишився вірним Україні та вийшов на материк після анексії півострова Росією.

Внутрішні війська МВС України на 1 березня 2014 року налічували в Криму 2489 військовослужбовців. На материк вийшли 1398 військовослужбовців, тобто частка тих, хто перейшов на бік Росії, становила 44%.

Станом на 1 березня 2014 року в частинах Збройних Сил України, дислокованих на території Кримського півострова, налічувалося 13468 військовослужбовців (4637 офіцерів, 8831 солдат і сержант). На материк вийшов 3991 (1649 офіцерів, 2342 солдати і сержанти). Таким чином, 70,4% військовослужбовців ЗСУ фактично перейшли на бік країни-агресора.

Служба безпеки України в Криму та Севастополі налічувала на 1 березня 2014 року в усіх підрозділах, органах, закладах 1619 військовослужбовців, у тому числі 1235 офіцерів, 384 контрактники. На материк вийшли 217 військовослужбовців, з них 210 офіцерів і 7 контрактників. Відсоток зрадників у СБУ виявився найвищим з-поміж усіх силових відомств – 86,4%.

Ці цифри є значною мірою результатом кадрової політики на рівні центральної влади, багаторічної роботи російської агентури в Криму, а також агентури впливу у Києві.

Кадрову чистку в ЗСУ і, особливо, в ВМС здійснював особисто міністр оборони Михайло Єжель, колишній командувач ВМС України. Ще два колишні міністри оборони Павло Лебедев і Дмитро Саламатін безпідставно скорочували чисельність Збройних Сил України – зі 180 тисяч до 160 тисяч осіб. У 2012 році Лебедев заявляв про плани скорочення, за якими до кінця 2015-го Збройні Сили України налічуватимуть 60 тисяч осіб. Одночасно цими ж керівниками оборонного відомства було ліквідовано військові комісаріати.

Дмитро Саламатін спеціалізувався на підриві позицій оборонно-промислового комплексу (ОПК) України на світових ринках озброєння та військової техніки. У 2010–2012 роках він був генеральним директором Державного концерну «Укроборонпром», а з 8 лютого 2012 року по 24 грудня 2012 року – міністром оборони. Згідно з повідомленням генерального прокурора України Юрія Луценка від 14 січня 2019 року, «Департаментом міжнародно-правового співробітництва ГПУ колишньому міністру оборони України Саламатіну Д.А. оголошено підозру про участь у складі злочинної організації В.Януковича, заволодінні чужим майном в особливо великих розмірах шляхом зловживання своїм службовим становищем та вчинення державної зради в інтересах Російської Федерації, підрив обороноздатності, державної та економічної безпеки України шляхом вчинення умисних дій, спрямованих на втіснення України зі світових ринків зброї на користь РФ. Тільки умисні дії Саламатіна по зриву контракту між казенним підприємством «Харківське конструкторське бюро з машинобудування імені О.О. Морозова», Державним підприємством «Антонов» і державним підприємством «СЗТФ

«Прогрес» і Міноборони Республіки Ірак на постачання, ремонт, обслуговування військової техніки призвело до збитків Україні на 560 млн доларів США».

Провідники російського впливу в оборонно-безпековому секторі держави отримали обвинувачення в державній зраді і можуть вважатися не лише агентами впливу, а й прямими агентами спецслужб РФ. За нормальних умов функціонування системи державної безпеки ніхто з них не потрапив би на ключові посади, а дехто навіть не отримав би українського громадянства. Але усе це стало можливим завдяки рішенням на політичному рівні. Агенти впливу серед політиків свідомо просували й призначали прямих агентів РФ на ключові посади та не перешкоджали їхній діяльності, яка шкодила національним інтересам України. Тому руйнування системи державної безпеки та оборони – це результат тривалої взаємодії вже викритих агентів держави-агресора й агентів впливу, які діяли або продовжують діяти під прикриттям легальної політичної діяльності або громадсько-політичної активності в Україні.

Підрив обороноздатності

Багато важливої інформації з погляду вивчення деструктивних впливів на стан обороноздатності ЗСУ було оприлюднено під час роботи Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з проведення розслідування відомостей щодо фактів розкрадання в Збройних Силах України та підриву обороноздатності держави у період з 2004-го по 2017 рік. Впадає у вічі саме період президентства Януковича (2010–2014) – один із найскладніших періодів функціонування ЗС України, який характеризується ігноруванням очільниками Міністерства оборони України та командуванням Збройних Сил України основних положень засад теорії воєнного мистецтва, досвіду раніше досягнутих результатів реформування ЗС України.

Перший етап цього періоду (2010–2011) характеризується розформуванням Об'єднаного оперативного командування (ООК) і Командування сил підтримки ЗС України. Встановлено, що розформуванням ООК було практично знищено оперативно-стратегічний рівень структури ЗС України та дезорганізовано управління обороною держави на оперативно-стратегічному рівні. Відсутність ООК стала однією з основних проблем організації оборони територіальної цілісності України у 2014 році. Внаслідок розформування ООК Збройні Сили України були позбавлені органу управління військами, який був би спроможний сформувати міжвидове угруповання військ (сил), організувати його підготовку, спланувати та успішно провести операцію зазначеного угруповання військ.

За підсумками проведених досліджень встановлено, що на початку 2014 року мобільність військових угруповань ЗС України на оперативно-стратегічному та оперативному рівнях було повністю паралізовано. Генеральному штабу ЗС України довелося 2014-го поспіхом формувати так званий штаб АТО на території Донецької та Луганської областей (деякою мрою – аналог Об'єднаного оперативного командування), який набував оперативних спроможностей з управління, по суті, міжвидовим і міжвидомчим угрупованням військ уже в ході бойових дій.

Комісія експертів зробила висновки, що розформування Командування сил підтримки Збройних Сил України призвело до втрати централізованого управління системою всебічного забезпечення ЗСУ в мирний час і під час підготовки і проведення операцій. Відсутність централізованого керівництва системою матеріально-технічного та оперативного забезпечення в подальшому спричинила де-

зорганізацію забезпечення військ, що спонукало стихійний розвиток волонтерського руху в початковий період застосування ЗС України проти незаконних збройних формувань на території Донецької та Луганської областей і проти російських сил у 2014 році.

Другий етап (2012) характеризується дезорганізацією системи протиповітряної оборони держави, переглядом воєнно-адміністративного поділу території України, безпідставними змінами у системі мобілізації та у плануванні переведення Збройних Сил України на так звану трирівневу систему управління, яка, по суті, створила умови для критичного розбалансування системи управління військами (силами) в операціях. Заходи планувалися та проводилися без урахування вимог законів України, постанов КМУ та підзаконних нормативно-правових актів. У цей час у структурних підрозділах Міністерства оборони, Генерального штабу, військових науково-дослідних установах і командуваннях Збройних Сил розпочався поступовий перехід до розробки окремих тимчасових керівних документів, які розроблялися для так званого узаконення рішень керівництва Міністерства оборони України та командування Збройних Сил України, що не відповідали законам України, теорії воєнного мистецтва та досвіду ведення війн і воєнних конфліктів. Зазначені рішення, що приймалися керівниками Міноборони та Генштабу 2012 року, негативно вплинули в подальшому на організацію протидії окупації Криму та східних територій України.

Створення окремого оперативного командування в Криму, в результаті чого всі військові частини, що дислоковані на його території, були передані під командування ВМС, було дезорганізуючим за своєю суттю. Це порушило функціонування єдиних систем управління протиповітряною обороною, територіальною обороною та мобілізацією, унеможливило вплив командувачів видів ЗС України на виконання цільових завдань для угруповань військ (сил) видів ЗС України на території Криму.

Третій етап (2013–2014) характеризується завершенням розформування армійських корпусів як основи оперативного-тактичного рівня структури ЗС України, дезорганізацією системи управління військами на всіх рівнях – від бригад до видів ЗС України (крім Повітряних Сил ЗС України). Третій етап «розвитку» військового будівництва характеризується намаганням організаторів оборонного планування штучно вже в мирний час розподілити Збройні Сили України на три окремі командування, які мали бути сформовані за міжвидовим і територіальним принципом, під керівництвом відповідних командувачів.

Фактично керівництво Міноборони часів президентства Януковича та керівництво Генерального штабу прийняли та імплементували рішення, що унеможливили єдиний центр управління військами. Південна зона управління була в Криму, і фактично сили на території Кримського півострова не підпорядковувалися командуванню ЗСУ, а перебували під орудою командування ВМС. Східна зона збігається з тим, що російська пропаганда називала «Новоросією», і була зачищена від основної кількості військових частин ЗСУ ще в другій половині 2000-х, тож стала легкою здобичкою для незаконних збройних формувань, а потім і для регулярних частин ЗС РФ. Західна зона охоплювала територію Західної та частини Центральної України.

Як наслідок багаторічної роботи російської агентури впливу як у Києві, так і в Криму, у Москві на початку кримської кампанії існувала впевненість, що Україна не зважиться на опір інтервентам. Задля недопущення такого опо-

ру здійснювався комплекс заходів, починаючи з відвертого психологічного тиску на вище державне керівництво й завершуючи діями зсередини через різноманітні канали впливу, передусім через топових політиків. Це позбавляло можливості прийняти адекватні становищу рішення та призвело до фактичного паралічу влади. Оприлюднена стенограма засідання РНБО України від 28 лютого 2014 року має красномовні підтвердження того, що керівництво України та лідери політичних сил, які взяли владу після втечі Януковича, дотримувалися позиції уникнення опору агресору. Найбільш яскраво це проявилось у виступі присутньої на засіданні РНБО лідерки парламентської фракції партії «Батьківщина» Юлії Тимошенко: «Жоден танк не повинен виїхати з казарми, жоден солдат не повинен підняти зброю, бо це означатиме програв. Ніякого воєнного стану і активізації наших військ! Ми маємо стати самою мирною нацією на планеті, просто поводити себе як голуби миру...».

Колишній начальник Генерального штабу ЗС України генерал-полковник Володимир Замана у своїх роздумах 29 лютого 2020 року зазначив: «якби СБУ розсекретила всіх агентів впливу ФСБ в Україні, а особливо серед тих, хто займав вищі державні посади, нам стало б абсолютно зрозуміло, чому тоді на РНБО було прийнято саме таке рішення».

Релегалізація агентури впливу

Механізм люстрації, запроваджений за часів президентства Петра Порошенка, був украй недосконалим і був підданий критиці з різних боків. Згідно з Законом України «Про очищення влади», люстрація здійснюється з метою недопущення до участі в управлінні державними справами осіб, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали чи сприяли здійсненню заходів, спрямованих на узурпацію влади Віктором Януковичем, підрив основ національної безпеки і оборони України, протиправне порушення прав і свобод людини. Законом було запроваджено заборону на зайняття певних посад протягом десяти років особами, які в період з 25 лютого 2010 року (початок президентства Януковича) до 22 лютого 2014 року обіймали певні державні посади протягом року і більше. Застосування недосконалого закону не привело до суттєвого очищення влади.

Після президентських і парламентських виборів 2019 року, коли в Україні утворилася нова конфігурація влади з украй низьким рівнем фаховості, втратою інституційної пам'яті, фаворитизмом при підборі кадрів, склалися умови для релегалізації агентури впливу та її проникнення в органи влади. Відбулося повернення в Україну певної час-

тини втікачів режиму Януковича. Осіб, що обіймали відповідальні посади і втратили їх унаслідок люстрації, стали призначати на нові посади в державних агенціях. Яскравий приклад – призначення на посаду керівника управління боротьби з економічною злочинністю СБУ (підрозділ, що мав би бути взагалі ліквідований у ході реформи СБУ) генерал-майора Анатолія Калюжняка, якого з-поміж інших керівників СБУ звинувачують у причетності до організації розстрілів на Майдані у лютому 2014 року, за якими стояла ФСБ РФ. Колишній керівник Служби безпеки України Валентин Наливайченко відзначав наявність підстав вважати, що групи співробітників російської ФСБ брали участь у плануванні та здійсненні заходів так званої антитерористичної операції в Києві під час масових акцій протесту у лютому 2014 року. ФСБ РФ визнала, що її співробітник генерал-майор Сергій Беседа 20–21 лютого 2014-го перебував у Києві. Хоча Калюжняк відкидає звинувачення, тим не менш показовим є факт призначення в СБУ особи з проблемною репутацією та неясним минулим, якої не мали би призначати на відповідальну посаду. За інформацією ЗМІ, він «випадково» виявився давнім приятелем Володимира Зеленського ще із шкільних часів, тому його й було призначено в СБУ.

Відбувається публічна активізація низки політиків і посадовців часів проросійського клептократичного режиму Януковича. Колишній заступник голови АПУ Андрій Портнов, колишня міністр юстиції Олена Лукаш, колишня народний депутат Олена Бондаренко символізують своєю медіа-активністю проросійський і антизахідний напрям політики, намагаючись вплинути на адміністрацію Зеленського з метою схилити його до капітуляції перед Росією та розвернути Україну геополітично в бік Росії. Як правило, медійна та політична активність проросійських активістів здійснюється під егідою «Опозиційної платформи» на чолі з міністром уряду Миколою Азаровим Юрієм Бойком і проксі-платформи «Український вибір» Віктора Медведчука. «Український вибір» просуває ідеї «реального народовладдя» через прийняття закону «Про всеукраїнський та місцевий референдуми за народною ініціативою», федеративного устрою України, зміни вектора зовнішньоекономічної інтеграції, відновлення торгово-економічного співробітництва з РФ і країнами СНД. Тобто усе те, що входить до системи завдань згаданих вище трьох російських спецоперацій стратегічного рівня – «Позаблоковість», «Федералізація» та «Народовладдя», мета яких – розмивання України, дисфункція її влади, перетворення країни на зону хаосу в Європі. Ці політичні та громадські об'єднання являють собою вершину айсберга, яка є дахом діяльності агентури впливу, а підконтрольні їм медіа-ресурси слугують платформою для масового дезінформування та маніпуляцій.

Окремі висновки

Найкращою формою захисту держави від діяльності агентури впливу може бути послідовне та системне демаскування будь-якої виявленої маніпуляції та забезпечення громадянам постійного доступу до достовірної інформації. Специфіка роботи агентури впливу полягає у тому, що вона не викрадає державних таємниць, на відміну від агентури розвідки, а впливає на громадську думку, а через неї – на політичні рішення, що приймаються, тому контррозвідці важко зібрати докази, які можна було б пред'явити в суді. Агент впливу також може впливати на прийняття політичного рішення у ролі радника, експерта, громадського активіста чи журналіста-викривача. В усіх цих випадках він діє не прямо, а опосередковано.

І протидіяти його діяльності теж можна не прямо (контррозвідка), а опосередковано – через публічне демаскування й спростування з боку інших представників професійного середовища, державними або недержавними організаціями.

Набагато важче протидіяти руйнівній діяльності прямих агентів. Вони приймають управлінські рішення від свого імені, але, як правило, під серйозним політичним прикриттям, а часом – і під прямим політичним керівництвом. Тому контррозвідувальна робота проти них є серйозно ускладненою саме через політичні впливи.

Зрілі держави із сильними контррозвідувальними органами майже не допускають на політичний рівень прямих іноземних агентів, особливо з ворожих держав. В Україні ситуація інша, ми вже були свідками того, як ціла плеяда прямих російських агентів планомірно вводилася спочатку в українське громадянство, потім у публічний простір і парламентську залу, а згодом і на відповідальні державні посади у сфері національної безпеки, оборони та ОПК. Але такі операції не робляться швидко, вони потребують часу на інфільтрацію та розгортання сил і засобів. Стан масової свідомості країни – жертви агресії також не може змінюватися дуже швидко, це теж інерційна система.

Закладаються такі операції стратегічного рівня в момент демократичної зміни влади в країні-жертві. Саме в цей час через механізм виборів і хвилі кадрових призначень на політичному рівні можуть з'являтися як російські агенти впливу, так і пряма агентура спецслужб країни-агресора. Тому відслідковувати кадрові призначення в сфері національної безпеки та оборони у цей момент потрібно особливо прискіпливо, але й не забувати, що всі агенти не проявлять себе відразу.

Важливо, аби вони проявилися достроково, оскільки це зруйнувало б стратегічні плани спецслужб щодо їхнього використання. Хорошим методом демаскування може стати відкрита гра з боку громадянського суспільства: прямі запитання, максимальна правда, неупереджений виклад фактів. Коли агент російського впливу розуміє, що демаскований, він або згортає свою діяльність, або відкрито переходить у проросійський політичний табір.

В ідеалі була би доцільною широка інформаційна кампанія, спрямована на захист суспільства від діяльності російських агентів впливу через усвідомлення громадянами можливостей маніпулювання з боку суб'єкта зовнішнього контролю.

Громадським організаціям варто розробити та впровадити внутрішні етичні правила та процедури своєї діяльності, спрямовані на запобігання можливому використанню їх агентами агресора з метою посилення внутрішнього впливу в Україні чи дестабілізації ситуації.

Експертна група проєкту «Російський лобізм в Україні в контексті виборів 2019 року: джерела живлення, канали проникнення, механізми запобігання»

Статтю підготовлено в рамках проєкту «Російський лобізм в Україні в контексті виборів 2019 року: джерела живлення, канали проникнення, механізми запобігання» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Оцінки, висловлені у статті, відображають бачення експертної групи і жодною мірою не є відображенням точки зору Міжнародного фонду «Відродження».

«Чорноморська безпека», 1 (37) 2020 р.